

SODBA SODIŠČA (četrti senat)

z dne 4. junija 2009*

V zadevi C-243/08,

katere predmet je predlog za sprejetje predhodne odločbe na podlagi člena 234 ES, ki ga je vložilo Budaörsi Városi Bíróság (Madžarska) z odločbo z dne 22. maja 2008, ki je prispela na Sodišče 2. junija 2008, v postopku

Pannon GSM Zrt.

proti

Erzsébet Sustikné Gyórfi,

SODIŠČE (četrti senat),

v sestavi K. Lenaerts, predsednik senata, T. von Danwitz, sodnik, R. Silva de Lapuerta (poročevalka), sodnica, E. Juhász in J. Malenovský, sodnika,

* Jezik postopka: madžarščina.

generalna pravobranilka: V. Trstenjak,
sodni tajnik: B. Fülöp, administrator,

na podlagi pisnega postopka in obravnave z dne 2. aprila 2009,

ob upoštevanju stališč, ki so jih predložili:

- za Pannon GSM Zrt. J. Vitári, C. Petia in B. Bíró, odvetniki,

- za madžarsko vlado J. Fazekas, R. Somssich, K. Borvölgyi, zastopnice, in M. Fehér, zastopnik,

- za češko vlado M. Smolek, zastopnik,

- za špansko vlado J. López-Medel Bascones, zastopnik,

- za francosko vlado B. Cabouat in R. Loosli-Surrans, zastopnika,

- za avstrijsko vlado C. Pesendorfer in A. Hable, zastopnici,

- za vlado Združenega kraljestva S. Ossowski, zastopnik, skupaj s T. de la Mare, barrister,

- za Komisijo Evropskih skupnosti W. Wils in B. Simon, zastopnika,

na podlagi sklepa, sprejetega po odločitvi generalne pravobranilke, da bo v zadevi razsojeno brez sklepnih predlogov,

izreka naslednjo

Sodbo

- 1 Predlog za sprejetje predhodne odločbe se nanaša na razlago Direktive Sveta 93/13/EGS z dne 5. aprila 1993 o nedovoljenih pogojih v potrošniških pogodbah (UL L 95, str. 29, v nadaljevanju: Direktiva).

- 2 Ta predlog je bil vložen v sporu med družbo Pannon GSM Zrt. (v nadaljevanju: Pannon) in E. Sustikné Győrfi o izvajanju med njima sklenjene pogodbe o telefonskem naročniškem razmerju.

Pravni okvir

Skupnostna ureditev

3 V skladu s členom 1(1) je namen Direktive približati zakone in druge predpise držav članic o nedovoljenih pogojih v pogodbah, sklenjenih med prodajalcem ali ponudnikom in potrošnikom.

4 Člen 3 Direktive določa:

„1. Pogodbeni pogoj, o katerem se stranki nista dogovorili posamično, velja za nedovoljenega, če v nasprotju z zahtevo dobre vere v škodo potrošnika povzroči znatno neravnotežje v pogodbenih pravicah in obveznostih strank.

2. Pogodbeni pogoj šteje za pogoj, o katerem se stranki nista dogovorili posamično, če je bil sestavljen vnaprej in potrošnik zato ni mogel vplivati na vsebino določbe, zlasti v okviru vnaprej oblikovane tipske pogodbe.

[...]

3. Priloga vsebuje okvirni in nedokončani seznam pogojev, ki lahko štejejo za nedovoljene.“

5 Točka 1(q) te priloge navaja pogoje, katerih cilj ali učinek je:

„izključitev ali omejitev potrošnikove pravice do sprožitve pravnega postopka ali drugega pravnega sredstva [...]“

6 Člen 4(1) Direktive določa:

„Brez poseganja v člen 7 je treba nedovoljenost pogodbenega pogoja oceniti ob upoštevanju narave blaga ali storitev, za katero je bila sklenjena pogodba, in s sklicevanjem na vse okoliščine, ki so obstajale v času sklepanja pogodbe ter na vse druge pogoje te pogodbe ali druge pogodbe, od katere je pogoj odvisen.“

7 Člen 6(1) Direktive določa:

„Države članice določijo, da nedovoljeni pogoji, uporabljeni v pogodbi, ki jo s potrošnikom sklene prodajalec ali ponudnik, kakor je določeno z nacionalnim pravom, niso zavezujoči za potrošnika in da pogodba še naprej zavezuje obe stranki na podlagi teh pogojev, če je nadaljnji obstoj mogoč brez nedovoljenih pogojev.“

8 Člen 7(1) in (2) Direktive določa:

„1. Države članice zagotovijo, da v interesu potrošnikov in konkurentov obstajajo ustrezna in učinkovita sredstva za preprečevanje nadaljnje uporabe nedovoljenih pogojev v pogodbah, ki jih s potrošniki sklenejo prodajalci ali ponudniki.

2. Sredstva, navedena v odstavku 1, vključujejo predpise, na podlagi katerih lahko osebe ali organizacije, ki imajo po nacionalnem pravu pravni interes pri zaščiti potrošnikov, ukrepajo v skladu z zadevnim nacionalnim pravom na sodiščih ali pri pristojnih upravnih organih, da odločijo, ali so pogodbeni pogoji, sestavljeni za splošno rabo, nedovoljeni, tako da lahko uporabijo ustrezna in učinkovita sredstva za preprečevanje nadaljnje uporabe takih pogojev.“

Nacionalna ureditev

9 Ob nastanku dejstev v postopku o glavni stvari sta bila v uporabi civilni zakonik v različici, ki izhaja iz zakona št. CXLIX iz leta 1997 (Magyar Közlöny 1997/115, v nadaljevanju: civilni zakonik), in uredba vlade št. 18/1999 o pogojih, ki jih je v potrošniških pogodbah treba šteti za nedovoljene (Magyar Közlöny 1998/8), v različici, ki je veljala med postopkom v glavni stvari.

10 V skladu s členom 209(1) civilnega zakonika lahko pogodbeni stranka ugovarja vsem splošnim pogodbenim pogojem, ki se jih šteje za nedovoljene. V skladu

s členom 209B(4) omenjenega zakonika posamezne določbe določajo pogoje, ki se jih v potrošniških pogodbah šteje za nedovoljene. Na podlagi člena 235(1) civilnega zakonika in zaradi dopustnega ugovora pogodba izgubi pravno moč od dne sklenitve. V skladu s členom 236(1) civilnega zakonika mora biti ugovor pogodbeni stranki sporočen pisno v roku enega leta.

- 11 Uredba vlade št. 18/1999 v različici, ki je veljala ob nastanku dejstev v postopku v glavni stvari, razvršča pogodbene pogoje v dve kategoriji. V prvi so pogoji, katerih uporaba je v potrošniških pogodbah prepovedana in so zato nični. Druga pa vsebuje pogoje, ki se štejejo za nedovoljene, dokler ni podan nasprotni dokaz, s katerim lahko avtor pogoja izpodbija to domnevo.

Spor o glavni stvari in vprašanja za predhodno odločanje

- 12 12. decembra 2004 je E. Sustikné Győrfi z družbo Pannon sklenila pogodbo o naročniškem razmerju za storitve mobilne telefonije. Pogodba je bila sklenjena na podlagi obrazca, ki ga je pripravila družba Pannon in v katerem je bilo določeno, da E. Sustikné Győrfi s podpisom pogodbe jamči, da je seznanjena s pravili uporabe, ki vsebujejo splošne pogodbene pogoje in so nujni del pogodbe, in da jih sprejema.
- 13 V skladu s temi pravili uporabe sta pogodbeni stranki načeloma priznali krajevno pristojnost sodišča, na območju katerega ima družba Pannon sedež, za vse spore, ki izhajajo iz pogodbe o naročniškem razmerju ali so z njo povezani. O tej dopolnilni klavzuli o pristojnosti se stranki nista dogovorili posamično.

- 14 Ker E. Sustikné Gyórfi ni ravnala v skladu s svojimi pogodbenimi obveznostmi, je družba Pannon ob uporabi te klavzule vložila predlog za izdajo plačilnega naloga pri Budaörsi Városi Bíróság, sodišču, na območju katerega ima svoj sedež.
- 15 Sodišče, ki mu je bila predložena zadeva, je izdalo nalog, ki ga je predlagala družba Pannon. E. Sustikné Gyórfi je v predvidenem roku vložila ugovor zoper ta nalog, s čimer je postopek postal kontradiktoren.
- 16 Sodišče je navedlo, da stalno prebivališče E. Sustikné Gyórfi ni na območju, na katerem je pristojno. Ugotovilo je, da ima E. Sustikné Gyórfi, ki je prejemnica invalidske pokojnine, stalno prebivališče v Dombegyházu, na območju sodišča v Békésu, 275 kilometrov od Budaörsa, ter poudarilo, da so prometne povezave med krajema Budaörs in Dombegyház zelo slabe, saj med njima ni direktne železniške ali avtobusne povezave.
- 17 Budaörsi Városi Bíróság je opazilo, da veljavna postopkovna pravila določajo, da je krajevno pristojno tisto sodišče, na območju katerega ima E. Sustikné Gyórfi stalno prebivališče, to je Battonyai Városi Bíróság (občinsko sodišče v Battonyji).
- 18 Predložitveno sodišče je pojasnilo, da zakon o pravnem postopku določa, da mora sodišče po uradni dolžnosti sprožiti vprašanje svoje krajevne pristojnosti na zadevnem območju. A ker ne gre za izključno pristojnost, tega vprašanja po prvi vlogi tožene stranke, torej po odgovoru na tožbo o vsebini spora, ni več mogoče sprožiti. Sodišče, ki mu je predložena zadeva, lahko presoja pravilnost predloženih dejstev za določitev

svoje krajevne pristojnosti le, če so v nasprotju s splošno znanimi dejstvi ali dejstvi, ki jih sodišče pozna po uradni dolžnosti, ali dejstvi, ki niso verjetna ali jih nasprotna stranka izpodbija.

19 V teh okoliščinah je Budaörsi Városi Bíróság – ker je dvomilo o morebitni nedovoljenosti dopolnilne klavzule o pristojnosti, ki je del splošnih pogojev sporne pogodbe – prekinilo odločanje in Sodišču v predhodno odločanje predložilo ta vprašanja:

- „1. Ali je mogoče člen 6(1) Direktive [93/13] – na podlagi katerega države članice določijo, da nedovoljeni pogoji, uporabljeni v pogodbi, ki jo s potrošnikom sklene prodajalec ali ponudnik, kakor je določeno z nacionalnim pravom, niso zavezujoči za potrošnika – razlagati tako, da dejstvo, da za potrošnika ni zavezujoč nedovoljen pogoj, ki ga določi prodajalec ali ponudnik, ne izhaja iz zakona po samem pravu, ampak mora ta nedovoljen pogoj potrošnik uspešno izpodbijati, tako da v ta namen vloži zahtevek?

2. Ali se za varstvo, ki je potrošnikom zagotovljeno z Direktivo [93/13], zahteva, da nacionalno sodišče – čeprav tovrstnega predloga ne bi bilo, kar pomeni ne da bi se zatrjevala nedovoljenost pogoja in ne glede na to, ali gre za kontradiktorni ali nepravdni postopek – po uradni dolžnosti presodi nedovoljenost pogodbenega pogoja in tako v okviru preizkusa svoje krajevne pristojnosti po uradni dolžnosti preveri določbe, ki jih je postavil ponudnik ali prodajalec?

3. V primeru pritrilnega odgovora na drugo vprašanje, katera dejstva mora nacionalno sodišče upoštevati in presoditi v okviru navedenega preizkusa?"

Vprašanja za predhodno odločanje

Prvo vprašanje

- 20 S tem vprašanjem predložitveno sodišče želi vedeti, ali je treba člen 6(1) Direktive – v skladu s katerim nedovoljeni pogoji iz pogodbe, sklenjene med prodajalcem ali ponudnikom in potrošnikom, slednjega ne zavezujejo – razlagati tako, da potrošnika tak pogoj ne zavezuje le, če ga je uspešno izpodbijal.
- 21 Da bi odgovorili na postavljeno vprašanje, je treba najprej spomniti, da obveznost držav članic iz člena 6(1) Direktive podeljuje pravico državljanu v vlogi potrošnika in opredeljuje cilj te direktive (glej sodbi z dne 10. maja 2001 v zadevi Komisija proti Nizozemski, C-144/99, Recueil, str. I-3541, točka 18, in z dne 7. maja 2002 v zadevi Komisija proti Švedski, C-478/99, Recueil, str. I-4147, točki 16 in 18).
- 22 Tako sistem varstva, ki ga izvaja omenjena direktiva, temelji na zamisli, da je potrošnik v razmerju do prodajalca ali ponudnika v podrejenem položaju tako glede pogajalske sposobnosti kot ravni obveščenosti, zato pristopi k pogojem, ki jih je predhodno sestavil prodajalec ali ponudnik, ne da bi lahko vplival na njihovo vsebino (sodba z dne 27. junija 2000 v združenih zadevah Océano Grupo Editorial in Salvat Editores, od C-240/98 do C-244/98, Recueil, str. I-4941, točka 25).

- 23 Sodišče je v točki 26 omenjene sodbe odločilo tudi, da cilja člena 6 te direktive ne bi bilo mogoče doseči, če bi potrošniki morali sami uveljavljati nedovoljenost pogodbenega pogoja, in da je učinkovito varstvo potrošnikov mogoče zagotoviti le, če se nacionalnemu sodišču da možnost, da po uradni dolžnosti presodi tak pogoj.
- 24 V zvezi s tem je treba poudariti, da čeprav je treba nacionalnemu sodišču zagotoviti to možnost, se člena 6(1) Direktive ne sme razlagati v smislu, da nedovoljen pogodbeni pogoj potrošnika ne zavezuje le, če je v zvezi z njim podal izrecno zahtevo. Taka razlaga bi namreč izključila možnost, da bi nacionalno sodišče nedovoljenost pogodbenega pogoja presojalo po uradni dolžnosti v okviru proučitve dopustnosti predloženega predloga in brez izrecnega potrošnikovega predloga.
- 25 V zvezi s pravnimi učinki nedovoljenega pogoja je Sodišče v sodbi z dne 26. oktobra 2006 v zadevi *Mostaza Claro* (C-168/05, ZOdl., str. I-10421, točka 36) pojasnilo, da je pomembnost varstva potrošnikov zakonodajalca Skupnosti pripeljala zlasti do tega, da je v členu 6(1) Direktive določil, da nedovoljeni pogoji, navedeni v pogodbi, ki jo je prodajalec ali ponudnik sklenil s potrošnikom, „potrošnikov ne zavezujejo“. Poudarilo je, da gre za zavezujočo določbo, ki želi zaradi podrejenega položaja ene od pogodbenih strank formalno ravnovesje med pravicami in obveznostmi sopogodbениkov zamenjati z dejanskim ravnovesjem, tako da se med njimi ponovno vzpostavi enakost.
- 26 Sodišče je v točki 37 navedene sodbe dodalo, da Direktiva, ki želi okrepiti varstvo potrošnikov v skladu s členom 3(1)(t) ES, pomeni sredstvo, ki je nujno za izpolnitev Evropski skupnosti zaupanih nalog in zlasti za zvišanje ravni in kakovosti življenja v njej.

- 27 Posledično izraz „kakor je določeno z nacionalnim pravom“, uporabljen v členu 6(1) Direktive, ne sme biti razumljen, kot da dovoljuje državam članicam, da za neobvezujoč značaj nedovoljenega pogoja postavljajo tak pogoj, kot je bil naveden v prvem vprašanju za predhodno odločanje.
- 28 Torej je treba na prvo vprašanje odgovoriti, da je treba člen 6(1) Direktive razlagati tako, da nedovoljen pogodbeni pogoj potrošnika ne zavezuje in da v zvezi s tem ni nujno, da mu je predhodno uspešno ugovarjal.

Drugo vprašanje

- 29 S tem vprašanjem predložitveno sodišče sprašuje Sodišče o obveznostih, ki jih ima nacionalno sodišče na podlagi določb Direktive, da bi izvedelo, ali se mora nacionalno sodišče pri ugotavljanju svoje pristojnosti in neodvisno od vrste tožbe po uradni dolžnosti izreči o nedovoljenosti pogodbenega pogoja.
- 30 Da bi odgovorili na to vprašanje, je treba spomniti, da je Sodišče v sodbi z dne 21. novembra 2002 v zadevi Cofidis (C-473/00, Recueil, str. I-10875, točka 34) poudarilo, da je varstvo, ki ga Direktiva daje potrošnikom, razširjeno tudi na primere, v katerih potrošnik, ki je s prodajalcem ali ponudnikom sklenil pogodbo, ki vsebuje nedovoljen pogoj, ne uveljavlja nedovoljenosti tega pogoja, ker ali ne pozna svojih pravic ali pa ga od njihovega uveljavljanja odvrta stroški, ki bi nastali zaradi sodnega postopka.

- 31 Poudariti je treba tudi, da je Sodišče v točki 38 zgoraj navedene sodbe Mostaza Claro odločilo, da narava in pomen javnega interes, na katerem temelji varstvo, ki ga potrošnikom zagotavlja Direktiva, prav tako upravičujeta dolžnost nacionalnega sodišča, da po uradni dolžnosti presodi nedovoljenost pogodbenega pogoja in tako izravna neravnovesje med potrošnikom in prodajalcem ali ponudnikom.
- 32 Sodišče, ki mu je predložena zadeva, mora torej zagotoviti polni učinek varstva, ki ga zagotavljajo določbe Direktive. Zato se vloga, ki jo pravo Skupnosti na zadevnem področju daje nacionalnemu sodišču, ne omejuje zgolj na možnost izreči se o morebitni nedovoljenosti pogodbene klavzule, ampak vsebuje tudi obveznost po uradni dolžnosti proučiti to vprašanje, če ima na voljo potrebne dejanske in pravne elemente, tudi ko presoja svojo krajevno pristojnost.
- 33 Vendar pa nacionalnemu sodišču pri izpolnjevanju te obveznosti na podlagi Direktive ni treba izključiti uporabe zadevnega pogoja, če potrošnik po opozorilu sodišča ne uveljavlja dejstva, da je ta pogoj nedovoljen in neobvezujoč.
- 34 Poseben značaj sodnega postopka, ki med prodajalcem ali ponudnikom in potrošnikom poteka na temelju nacionalnega prava, v teh okoliščinah ne more pomeniti primernega sredstva za dajanje pravne zaščite, ki jo mora v skladu z določili Direktive imeti potrošnik.
- 35 Zato je treba na drugo vprašanje odgovoriti, da mora nacionalno sodišče po uradni dolžnosti proučiti nedovoljenost pogodbenega pogoja, če razpolaga s potrebnimi

dejanskimi in pravnimi elementi. Če tak pogoj šteje za nedovoljen, ga ne uporabi, razen če potrošnik temu nasprotuje. To obveznost ima nacionalno sodišče tudi, ko preizkuša svojo krajevno pristojnost.

Tretje vprašanje

- 36 S tem vprašanjem predložitveno sodišče išče napotke v zvezi z dejstvi, ki jih mora nacionalno sodišče upoštevati pri presoji morebitne nedovoljenosti pogodbenega pogoja.
- 37 Da bi odgovorili na to vprašanje, je treba poudariti, da člen 3 Direktive ob navezovanju na načelo dobre vere in očitno nesorazmerje med pravicami in obveznostmi pogodbenih strank le abstraktno opredeljuje elemente, ki povzročijo nedovoljenost pogodbenega pogoja, o katerem se stranki nista dogovorili posamično (sodba z dne 1. aprila 2004 v zadevi *Freiburger Kommunalbauten*, C-237/02, Recueil, str. I-3403, točka 19).
- 38 V tem smislu priloga, na katero napotuje člen 3(3) Direktive, vsebuje le okvirni in nedokončani seznam pogojev, ki so lahko razglašeni za nedovoljene (zgoraj navedena sodba *Freiburger Kommunalbauten*, točka 20).
- 39 Poleg tega člen 4 Direktive določa, da je treba nedovoljenost pogodbenega pogoja presoditi ob upoštevanju značaja blaga ali storitev, za katero je bila sklenjena pogodba, in s sklicevanjem na vse okoliščine, ki so obstajale ob sklepanju pogodbe.

- 40 Vendar je treba v zvezi s klavzulo, ki je predmet spora o glavni stvari, opozoriti, da je Sodišče v točkah od 21 do 24 zgoraj navedene sodbe Océano Grupo Editorial in Salvat Editores odločilo, da klavzula, ki jo je predhodno v pogodbi, sklenjeni med potrošnikom in ponudnikom ali prodajalcem v smislu Direktive, zapisal ponudnik ali prodajalec in o kateri se stranki nista dogovorili posamično ter v skladu s katero je za vse spore, ki izhajajo iz pogodbe, pristojno sodišče, na območju katerega ima ponudnik ali prodajalec sedež, izpolnjuje vsa merila, da je lahko v skladu z Direktivo razglašena za nedovoljeno.
- 41 Tako kot je namreč Sodišče poudarilo v točki 22 zgoraj navedene sodbe Océano Grupo Editorial in Salvat Editores, taka klavzula potrošniku nalaga obveznost, da se podredi izključni pristojnosti sodišča, ki je lahko zelo oddaljeno od njegovega stalnega prebivališča, kar lahko oteži njegov prihod na sodišče. V sporih glede majhnih zneskov bi lahko stroški potrošnikovega prihoda na sodišče učinkovali odvračajoče in bi se lahko potrošnik zaradi njih odpovedal pravnemu sredstvu ali obrambi. Sodišče je zato v omenjeni točki 22 odločilo, da taka klavzula spada med tiste pogoje, katerih namen ali učinek je zatreti ali ovirati izvajanje pravnih dejanj potrošnika, to je v kategorijo, ki jo opredeljuje točka 1(q) Direktive.
- 42 Čeprav je Sodišče pri izvajanju pristojnosti, ki mu je podeljena v členu 234 ES, v točki 22 zgoraj navedene sodbe Océano Grupo in Salvat Editores razložilo splošna merila, ki jih je uporabil zakonodajalec Skupnosti za opredelitev pojma nedovoljenega pogoja, pa ne sme odločati o uporabi teh splošnih meril glede posamičnega pogoja, ki mora biti obravnavan glede na posebne okoliščine zadevnega primera (zgoraj navedena sodba Freiburger Kommunalbauten, točka 22).

43 Glede na navedeno mora predložitveno sodišče odločiti, ali je nek pogodbeni pogoj lahko opredeljen kot nedovoljen v smislu člena 3(1) Direktive.

44 V teh okoliščinah je treba na tretje vprašanje odgovoriti, da mora nacionalno sodišče ugotoviti, ali pogodbeni pogoj, kot je ta, ki je predmet spora o glavni stvari, izpolnjuje zahtevana merila, da je lahko opredeljen kot nedovoljen v smislu člena 3(1) Direktive. Pri tem mora upoštevati dejstvo, da je pogoj v pogodbi, sklenjeni med potrošnikom in ponudnikom ali prodajalcem, ki je bil dodan, ne da bi se stranki o njem dogovorili posamično, in ki daje izključno pristojnost sodišču, na območju katerega ima ponudnik ali prodajalec sedež, lahko obravnavan kot nedovoljen.

Stroški

45 Ker je ta postopek za stranke v postopku v glavni stvari ena od stopenj v postopku pred predložitvenim sodiščem, to odloči o stroških. Stroški, priglašeni za predložitev stališč Sodišču, ki niso stroški omenjenih strank, se ne povrnejo.

Iz teh razlogov je Sodišče (četrti senat) razsodilo:

- 1. Člen 6(1) Direktive Sveta 93/13/EGS z dne 5. aprila 1993 o nedovoljenih pogojih v potrošniških pogodbah je treba razlagati tako, da nedovoljen pogodbeni pogoj potrošnika ne zavezuje in da v zvezi s tem ni nujno, da mu je predhodno uspešno ugovarjal.**

2. Nacionalno sodišče mora po uradni dolžnosti proučiti nedovoljenost pogodbenega pogoja, če razpolaga s potrebnimi dejanskimi in pravnimi elementi. Če tak pogoj šteje za nedovoljen, ga ne uporabi, razen če potrošnik temu nasprotuje. To obveznost ima nacionalno sodišče tudi, ko preizkuša svojo krajevno pristojnost.

3. Nacionalno sodišče mora ugotoviti, ali pogodbeni pogoj, kot je ta, ki je predmet spora o glavni stvari, izpolnjuje zahtevana merila, da je lahko opredeljen kot nedovoljen v smislu člena 3(1) Direktive 93/13. Pri tem mora upoštevati dejstvo, da je pogoj v pogodbi, sklenjeni med potrošnikom in ponudnikom ali prodajalcem, ki je bil dodan, ne da bi se stranki o njem dogovorili posamično, in ki daje izključno pristojnost sodišču, na območju katerega ima ponudnik ali prodajalec sedež, lahko obravnavan kot nedovoljen.

Podpisi